

O tesouro de Bedoya: análise de localización

GRUPO DE ARQUEOLOXÍA DA TERRA DE TRASANCOS*

Sumario

O Tesouro de Bedoya está formado por pezas de ouro de orixe castrexa (celta) e por aneis e moedas de ouro e prata da época romana, que se conservan no Museo de Pontevedra (España). O artigo describe detalladamente cómo se produciu o descubrimento e cómo chegan ó museo, ademais de engadir un estudio microtoponímico da zona, concluíndo cun apéndice no que se analiza o topónimo “pereiro” e as súas variantes, como indicativo da posible presenza dun asentamento castrexo.

Abstract

The Bedoya Treasure consists of golden items with a castrexa origin (celtic) and of gold and silver rings and coins from the Roman Times, which are kept in the Pontevedra Museum (Spain). The article describes in minute detail how the discovery took place and how they came to the Museum, it also adds a study of the origin of the names of small places in the area, ending with an appendix, where it analysis the place-name «pereiro» and its varieties, as a sign of a possible existence of a castrexo settlement.

I- INTRODUCCIÓN

Dende a súa fundación, a nosa Asociación “Grupo de Arqueoloxía da Terra de Trasancos”, tivo como un dos principais obxectivos o estudio e divulgación dos diferentes depósitos arqueolóxicos, as mámoas, petroglifos e castros centraron os nosos primeiros esforzos, todo iso acompañado do estudio das fontes documentais, e a recompilación das lendas, tradicións, etc...

Este ano recuperamos da memoria popular, algo tan abraiante como é a historia do descubrimento dun tesouro, o de “Bedoya”, e dalgún xeito intentamos dar luz ó mar de dúbidas no que se sumiu a súa localización, quizais por intereses de tipo persoal.

A denominación de “Tesouro de Bedoya” vén dada pola familia que o encontrou, xa que a incerteza sobre o lugar no que se atopou, non permitiu asinarlle un apelativo local (ex: Tesouro de Caldas, Elviña, etc.); polo tanto non se debe denominar Bedoia, senón Bedoya¹, ó tratarse do apelido desta familia con orixe no país vasco.

A aparición deste tesouro, marca un fito na historia da arqueoloxía galega, ó aparecer xoias prehistóricas asociadas con moedas, algo que viña sucedendo no resto da península ibérica, inédito en Galicia naqueles tempos, o que serve como mínimo de referencia para data-las xoias, e as técnicas de traballo das mesmas; se ben a presenza das moedas non asevera que as xoias sexan coetáneas, xa que o tesouro puido formar parte dun acubillo posterior.

Unha vez coñecido o lugar exacto do descubrimento, o noso traballo centrouse en facer un estudio microtoponímico da área (uns 400 m. de diámetro), para intentar localizar os depósitos arqueolóxicos máis próximos que puideran ter algún tipo de relación co tesouro.

***A Asociación Cultural “Grupo de Arqueoloxía da Terra de Trasancos” constituíuse en Ferrol o 28/10/91, tendo por fins a investigación, inventariado, divulgación e preservación do patrimonio histórico-arqueolóxico. Está formada na actualidade por 15 membros.**

¹ Moralejo Lasso, A., “*Toponimia Gallega Leonesa*”, 1977 pag.55, “...BEDOBRE cuyo primer elemento fuese el mismo de BEDOJA o BEDOXA, BEDOYA y otros topónimos gallegos y no gallegos, y del antiguo BEDUNIA, o sea la voz céltica BEDUS -zanja , arroyo-”.

Por último, no apéndice I, tratamos un novo topónimo “Pereira/o” e os seus derivados como sinónimo de Castro, polo menos na zona NL da provincia da Coruña, que pode axudar dalgún xeito a identificar algún destes asentamentos.

II-HISTORIA DO DESCUBRIMENTO

Tras un traballo de campo non exento de problemas, dificultades e, por que non dicilo, tamén de inestimables colaboracións logramos coñecer que ó principio dos anos 40, no lugar da Chousa - Barca de Arriba (parroquia de San Román de Doniños, concello de Serantes -hoxe absorbido polo concello de Ferrol, coordenadas xeográficas 8° 28'54.6''–43° 22'35.6'' e UTM 55865-4817335), D. Francisco Bedoya Fojo, mandou limpa-las pedras dunha eira contigua á casa onde vivía. O servente encargado da limpeza traballaba á altura do antigo pozo (logo galiñeiro e hoxe garaxe) cando despois dun golpe de sacho atopou un pequeno recipiente de bronce con algo que brillaba no seu interior, semellando ser pínegas; sorprendido, buscou ó seu impedido amo, que a lombos dun cabalo, achegouse ata o pozo. Ante a importancia do achado, temeroso de que se soubese o que alí aparecera, ocultouno no faiado da casa, onde estivo gardado durante uns 10 anos (nin que dicir ten que o resto da finca foi peneirada, sen que se teñan noticias de que atopasen ningún obxecto máis que lles chamara a atención, e si moitas pedras soltas).

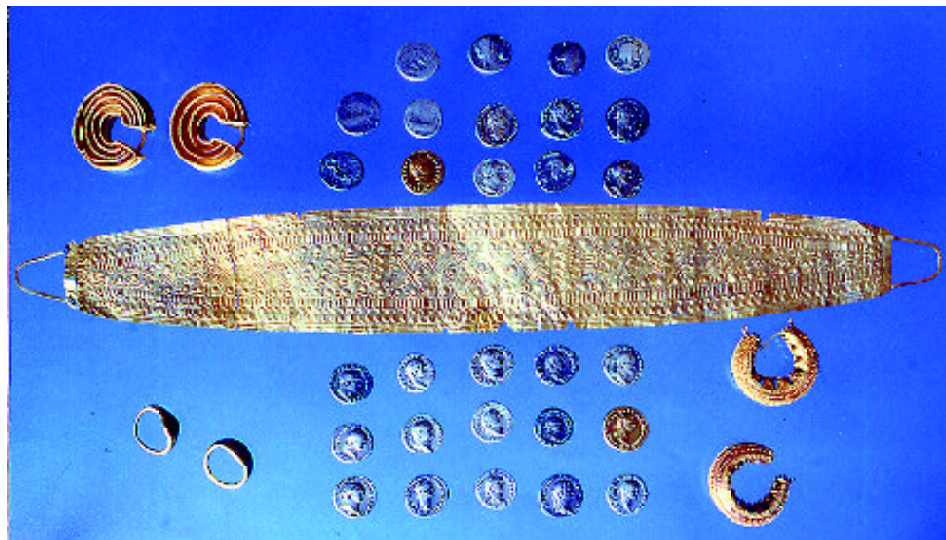
Pasado este tempo D.Justo Bedoya leva á súa filla a Santiago á consulta do Dr. Echeverri (gran afeccionado á numismática), coñecendo a afección do médico fixéronlle sabe-lo que tiñan gardado. Inmediatamente o Dr. Echeverri, comentoullo ó seu amigo D. José Filgueira Valverde (Director del Museo de Pontevedra) e xuntos acordaron que na próxima consulta da familia Bedoya, levasen as pezas en cuestión; unha vez o tesouro estivo en Santiago, tras verifica-la súa autenticidade, D. J.Filgueira Valverde incitounos a depositalo nun museo.

Tras chegar a un acordo ó 12 de outubro de 1953 ó tesouro pasa a engrosa-las vitrinas do Museo Provincial de Pontevedra, previo pago pola Deputación Provincial da nada desprezable cantidade de 30.000 ptas² (hoxe en día equivalería a máis de 1.600.000 ptas:10.000 euros). No momento do ingreso no museo, a familia Bedoya alegou que ignoraba a súa procedencia, xa que era algo gardado por D. Francisco Bedoya no faiado da casa.

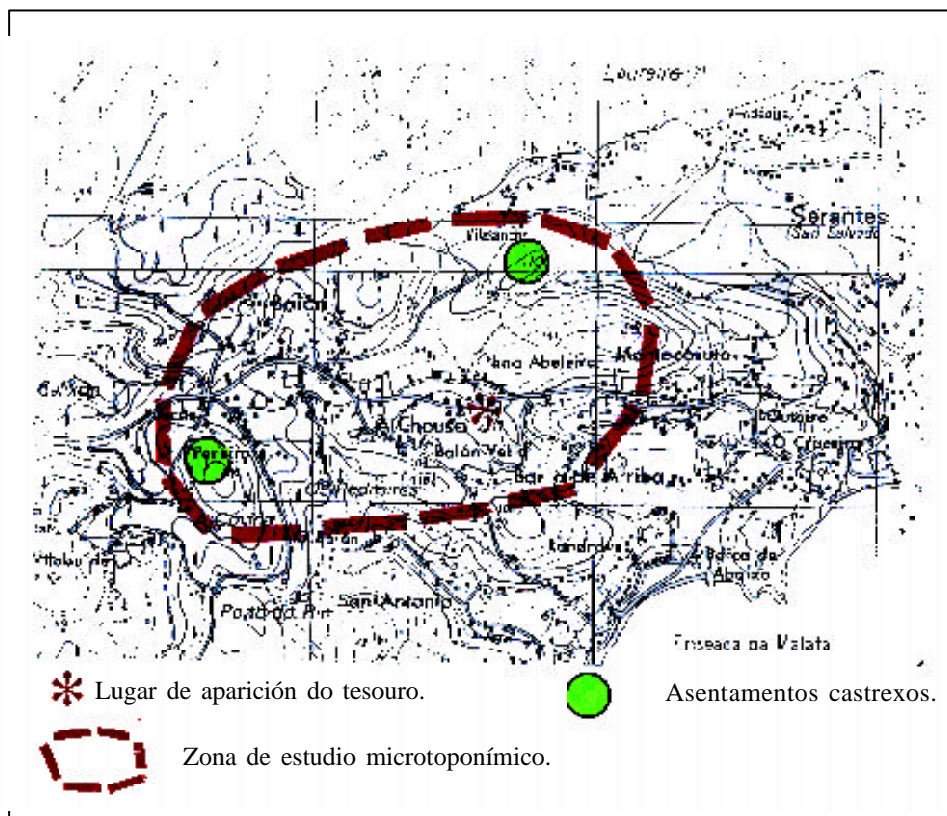
O material procedente do achado chegado ós nosos días está composto de:

- 1 diadema de ouro.
- 2 arracadas de ouro, de tipo arriñonado.
- 2 arracadas de ouro, de tipo laberintiforme.
- 1 anel signatario de ouro, con entalle.
- 1 anel de ouro, cunha pedra (amatista) engarzada.
- 2 áureos, datados entre os anos 54 e 85 d.C..
- 27 denarios de prata, datados entre os anos 63 a.C. a 91 d.C.
- 1 recipiente de bronce, que foi onde apareceu o tesouro.

² Amable información facilitada polo director do Museo Provincial de Pontevedra, D. José C. Válle Pérez.

Tesouro de Bedoya. Museo de Pontevedra, fotografías de J. M. Castaño García.

III-ANÁLISE DE LOCALIZACIÓN

Por unha banda creuse que o tesouro procedía da zona da Graña-Brión (Ferrol), onde residía quen o atopou; pero por outra banda un membro da Corporación Provincial de Pontevedra, comunicoulle ó museo unha posible procedencia da comarca do Salnés, concretamente das inmediacións de Noalla (onde a comaría de escavacións e o Museo de Pontevedra centraban os seus traballos)³; sen dúbida tratábase dunha manobra de distracción. Dende o primeiro momento, a familia ó realiza-la entrega do mesmo, indicaba que “aquele” levaba dez anos no faiado, momento no que non se escavaba en Noalla.

Como xa indicamos, o tesouro atopouse no lugar da Chousa-Barca de Arriba (Doniños-Ferrol); o lugar na actualidade está fortemente urbanizado polo que co ánimo de intentar esclarece-lo contexto arqueolóxico onde apareceu, realizamos un estudio da microtoponimia nun radio de 200m. da localización do achado, co resultado dos seguintes topónimos, dos que facemos unha breve reseña sobre o seu posible significado:

ANTONIO, SAN ANTONIO, SOBRE SAN ANTONIO: Os tres topónimos teñen relación coa próxima igrexa de San Antonio da Cabana.

³ FILGUEIRA VALVERDE, J. e BLANCO FREIJEIRO, A. “Nuevas joyas prehistóricas gallegas El Tesoro de Bedoya” CEG, Tomo IX, fasc. XXVIII, 1954, páx. 162.

BALÓN VELLO: *Baluivetus* na documentación do Mosteiro de Sobrado dos Monxes, é probablemente de orixe etrusca, xentilicio de *Bal(l)onius* CIL VI.

BARCA DE ARRIBA: Polo seu emprazamento xeográfico na parte alta do monte, debe relacionarse con Barca de Abaixo, xa no litoral, que serviu como punto de embarque dunha barca entre Ferrol e as propiedades do Mosteiro de Sobrado na actual Graña.

BUZA: ‘Boca ou entrada’, probablemente dunha finca ou terreo (referiríase ás cancelas de entrada do mesmo). Existe tamén o topónimo PORTA DA BUZA: Tautoloxía de Buza, polo tanto ‘porta da boca ou entrada’.

CACHAVILLEIRA: Forma sincopada de Cacha da Avilleira, ‘noval ou terreo roturado, próximo a unha abelleira’.

CARBALLÁS: Plural de Carballal, colectivo de Carballo.

CASTRO (-): Asentamento castrexo da Idade do Ferro.

CERDEIRAS: ‘Lugar de Cerdeiras’. Árbore da cereixa, non é cereixeira, xa que ó topónimo evolucionou de *Ceresaria>*Cerseira>*Cerceira>*Cerdeira.⁴

COBIÑA: Cova pequena.

CORTIÑAS: Terreo bo, prado ou leira.

COUTOS: *Cautum*, participio pasado de *cavçre*: precaver ou gardarse, ‘finca ou terreo cercado’.

CHOUA: *Clausa*, ‘monte ou terreo pechado’, xeralmente cun valado.

ESPIÑO: Lugar onde houbo ou hai espiños. Probablemente xentilicio de SPINNIUS CIL V (feminino de SPINIA CIL XIII, da cidade de SPINA, desembocadura do Po).⁵

FONDÓN: Zona baixa, xeralmente xunto ó regato, dos terreos ou aldeas (cf. Fondevila).

GIRALDE: Posiblemente disimilación de *Gil-aldus*, probablemente nome de orixe Franco ou Ostrogodo.⁶

LAMELA DE ABAIXO, LAMELAS: Prados ou terreos húmidos.

LAMOSO: Sufixo abundativo de Lama-oso, sinónimo de lameiro.

LAXE: Do latín *laganum* ‘pastel plano’, medieval *Lagenam*⁷ ‘pedra lisa, chá e xeralmente de pouco grosor’.

LEIRIÑA: Leira ou terreo pequeno.

MONTECURUTO: Forma sincopada de Monte do Curuto (monte con forma picuda).

MONTE MEÁ: Monte mediano.

MONTE DO PICO: Monte con forma picuda (v. MONTECURUTO).

OUTEIRO: De *altarium*>altar⁸, tamén ‘monte de pouca elevación, illado e de forma redondeada’.

PEDREGÁS: Plural de Pedregal ‘terreo ou zona de pedras’.

PENAVILLEIRA: Forma sincopada de Pena da Avilleira, ‘afloramento de pedra próximo a unha abelleira’ (v. CACHAVILLEIRA).

PEREIRA/O (-): Pedreira ‘lugar de onde se sacan pedras’ (v. apéndice I)

PUCHEIROS (-): Relacionado sen dúbida coas olas, ou anacos de cerámica que se atopan nun castro.

4 RIVAS, E. “*Topónimia de Marín*” pág. 159.

5 SCHULZE, W. “*Geschichte Lateinischer Eigennamen*” pág. 426.

6 Amable información de D. Luis Monteagudo.

7 MONTEAGUDO, L. “*Hidronimia Gallega*”, pag. 286, documento de Silo do ano 775.

8 MONTEAGUDO, L. “*La Religiosidad Callaica...*”, pag. 56

REDONDA: Finca ou terreo de forma redondeada, probablemente pechada.
 SANCHA: Deriva de *Santia* feminino de *Sanctus* ‘venerado, venerable, virtuoso’.
 SOUTO, SOUTO DE BALÓN: *Saltus*, ‘bosque’ xeralmente de castiñeiros.
 TORRE: Atalaia, lugar de vixilancia.
 TORREIROS: Variante do plural de Turreiro ‘extensión de labradío que rodea unha casa’, ou ‘terreo normalmente cha onde se fai a festa ou baile (xeralmente próximo á igrexa)’.
 URXEIRA: De *Hordeum*, probablemente ‘campo ou terreo onde se cultivaba a cebada’⁹
 VIDUDE: Xenitivo de *Bitutius* (Roma CIL VI), de *Bitius* CIL II (SOL 35), probablemente nome de orixe céltico. Tamén probablemente de *Bittonius*¹⁰ nome de orixe etrusca ou céltico.
 VILASANCHEZ: Vila de Sancho – *Santius* (v. SANCHA)
 VIÑA: Lugar de vides.

Os 3 topónimos que figuran con (-), correspónden co Castro de Vilasánchez tamén coñecido como Castro dos Pucheiros.

Chegados a este punto e xa que non tiñamos indicios suficientes, sobre a posible orixe do tesouro, ampliouse o radio de estudio coa aparición doutro asentamento castrexo situado a 1km. ó O (Castro dos Mouros ou Castelo dos Gafos), ó pé do lugar do Pereiro (v. Apéndice I), que a diferenza do anterior -Castro de Vilasánchez-, ten contacto visual co lugar onde se encontrou o tesouro.

IV-A MINERÍA DA ZONA

Se difícil resulta o sabe-la procedencia do tesouro, moito máis difícil resultaría sabe-la procedencia do mineral, xa que non coñecemos ningún estudio ou traballo da minería na antigüidade en toda a provincia da Coruña. Dentro da comarca é evidente que hai algúns exemplos de xacementos castrexos relacionados coa minería, como “O Pereiro” en Valdoviño a carón das minas, e mesmo o de “Taraza” en Meirás que tivo as minas en explotación no século XX dentro do mesmo recinto castrexo.

A modo orientativo citaremos algúns datos sobre a minería da nosa comarca, sendo dentro das coñecidas, a mina de Cobas (lugar de Covarradeiras, San Martiño de Cobas-Ferrol) a máis próxima ó lugar do descubrimento do tesouro, en que as referencias escritas de principios do século XX dinnos “*El nombre de esta parroquia proviene indudablemente de las grandes excavaciones que de tiempo inmemorial existen en el término...*” e, ó falar do seu abandono, indicánnos “*.. no sin antes haber encontrado en una galería curiosos objetos y artefactos empleados antiguamente.*”¹¹, así mesmo o Instituto Geológico Minero Español dinos no Mapa Minero-Metalúrgico de Galicia, en referencia un informe do Irimo “*Los filones primarios son todos filones de cuarzo con minispíquel, al que va asociado oro. En muchos de ellos se conoce la existencia de labores romanas, habiendose explotado algunos a finales del siglo pasado y comienzos de este. Los indicios más importantes son Corcoesto (Santiago), Cobas (Serantes) y zona de Carballino...*”¹²

9 MORALEJO LASSO, A., “*Toponimia galaico-leonesa*”, 1977.

10 SCHULZE, W. “*Geschichte Latei..*”, pág. 211,4.

11 CARRE ALDAO, E. “*Geografía del Reino de Galicia, Provincia de La Coruña*”, Barcelona 1936.

12 IRIMO, A 1934, “*Yacimiento aurífero de Cobas, en término municipal de Serantes*” Catálogo descriptivo de criaderos minerales de España, tomo II.

A mina de Cobas está englobada nunha corrida filoniana de pirita arsenical aurífera, que comezando en Valdoviño desprázase uns 60 km cara ó SL, pasando por Monfero, Curtis e Sobrado dos Monxes. Na zona de Ferrol-Serantes-Cobas os filóns son de granito gneis de seixo aurífero, cunha potencia que chega ata os 4 metros con pirita arsenical, cun contido en ouro de 66 a 106 g/Tm, e que no caso concreto de Cobas con leis en (Au) e (Ag) van dende 2 ata 144 g/Tm. Posteriormente (en 1917) unha compañía francesa aproveitou estes xacementos montando un taller de concentración de mineral elevando a lei a 220 g/Tm; sendo as explotacións abandonadas pola gran afluencia de auga e barro.

V-CONCLUSIÓNS

Segundo o exposto afirmamos, sen ningún tipo de dúbidas, a orixe ferrolá do Tesouro de Bedoya, nembargantes a falta de novos datos, coa proximidade dos dous asentamentos castrexos anteriormente citados, non podemos decantarnos por ningún deles, á hora de intentar adxudica-lo tesouro a un asentamento concreto.

Esto fainos pensar que o tesouro foi acochado con probabilidade nun momento de incerteza ou inestabilidade, escollendo un lugar máis ou menos referencial (por ex. o pé dun carballo, acochado xunto a unha rocha, etc.), onde o dono puidese recuperalo noutra época de máis seguridade; non cremos que se trate do produto dunha espoliación producida en época mais recente, polo recipiente onde se atopaba resgardado, o que confirma dalgún xeito a intención ou predisposición ó ocultamento.

A confirmación xeográfica do tesouro, vén salienta-la riqueza arqueolóxica dunha bisbarra, tradicionalmente abandonada polas escavacións arqueolóxicas oficiais, en contraposición ás continuas espoliacións a que foron sometidos sistematicamente os diversos depósitos arqueolóxicos, o que pon de manifesto a importancia que tivo esta terra na antigüidade.

APÉNDICE I

A toponimia xoga un papel moi importante no momento da localización dos distintos depósitos arqueolóxicos, a denominación de Castro/s, Castrelo/s, Castelo/s, Croa/s, Coroa/s, entre outros, son case sempre sinónimos de asentamento castrexo espallándose pola nosa xeografía a centos; nembargantes nós neste punto, queremos abrir unha nova posibilidade de sinónimo de castro, alomenos dentro do ámbito do NL da provincia da Coruña, o topónimo de Pereiro/a que significa Pedreiro/a, ou sexa lugar de onde se sacan as pedras (algo moi habitual na nosa terra foi o desmonte das murallas castrexas e mesmo dos castelos medievais, para aproveita-las pedras en construción de vivendas, alpendres, peches de fincas, etc., pedras moito máis fáciles que telas que extraer dunha canteira, e labralas), e que nada ten que ver con lugar de pereiras (*pirum*) como indica algunha etimoloxía popular.

Por amable información do Dr. D. Luis Monteagudo, desenvolvémo-la evolución deste topónimo, tendo como orixe *Petraria*, o cal cambiou o *t* xordo polo *d* sonoro, quedando *Pedraria*, unha posterior sonorización do *d* fixo desaparecer este quedando por tanto *Peraria*, unha metátese despois do *r* acabou cambiando de lugar o *i* co que quedounos *Peraira* e un achegamento do *a* ó palatal *i* acabou coa transformación en *ei* co que quedouno-lo actual Pereira. Esta transformación en aparencia complicada esta plenamente confirmada noutros exemplos, como a evolución do nome *Petrus*>*Pedro*>*Pero*, neste caso só unha férrea regra no latín eclesiástico fixo que se conservara o Pedro en vez de

Pero (quizais por San Pedro), aunque nos quede na actualidade Pérez (fillo de Pero); outro exemplo témolo na documentación do Mosteiro de Caaveiro, ó deslinda-los límites do couto xurisdiccional que nos di. “*..cautum monasterii supra dicti primo incipiens ipsum cautum a termino qui dicitur Portus Peraria...*”, este *Portus Peraria*, é sen dubida o *Portus* que cruzaba o Eume a altura do lugar da Pereira (San Pedro de Eume-As Pontes, A Coruña), debido á transformación antes exposta.

Descifrado o significado do topónimo, tan só tivemos que asociar este ós distintos asentamentos castrexos coñecidos, cun resultado sorprendente como se poderá observar. Este sinónimo de castro coñecido por nós dende 1990, fixo que no traballo de campo desenvolvido con motivo do libro “*Narón un concello con historia de seu*”, A. Pena Graña (1991), se utilizase para buscar novos asentamentos castrexos, e a pesar das catalogacións xa existentes de Ana Mª Romero (1985) e Ateneo Ferrolán (1987), apareceron 2 novos asentamentos, o castro do Pereiro (San Mamede de Atios-Valdoviño) e o de Pereiruga (San Salvador de Pedroso-Narón). Cabe aclarar que na maioría dos montes ou lugares onde aparece o topónimo de Pereiro/a e as súas variantes, non existen claros sinais de afloramentos graníticos nin de outro tipo de pedras, polo que o seu significado parece claro. Nembargantes o topónimo Pedroso/a, si adoita significar monte de Pedras ou de afloramentos, co que salvo raras excepcións, non será sinónimo de Castro.

A continuación expoñemos algúns dos exemplos do topónimo Pereiro/a coas súas variantes que teñen relación directa cun asentamento castrexo recoñecido, situándose a menos de 400 m. do mesmo:

- Pereiro, NL do Castelo dos Gafos (San Román de Doniños-Ferrol).
- Pereiro, O do Castro de Eiravedra (San Estevo de Sedes-Narón).
- Pereiro, S do Castro do Pereiro (Sta. Eulalia de Valdoviño-Valdoviño).
- Pereiro, SO do Castro do Pereiro (San Xoán de Moeche-Moeche).
- Pereiro, S do Castro do Seixo ou Pereiro, é este un dos casos máis significativos para a confirmación da nosa teoría xa que se atopa o topónimo de Pereiro e 200 m. ó L o topónimo Castro, atopándose o asentamento nas mesmas casas do lugar do Pereiro, sendo de aí de onde sacaron as pedras (San Pedro do Val de Xestoso-Monfero).
- Pereira, N do Castro de Vilasánchez (San Salvador de Serantes-Ferrol).
- Supereira, O de Tralocastro (San Xoán de Esmelle-Ferrol).
- Supereira, S do desaparecido Castro de Ferrol Vello (San Xiao-Ferrol), con este topónimo denominábase a ribeira do mar a altura do actual peirao de Curruxeiras¹³.
- Pedreira, L do Castro da Revolta (San Estevo de Sedes-Narón).
- Pedreira, SL do desaparecido Castro de Taraza (San Vicente de Meirás-Valdoviño).
- Pedreira, SL do Castro de Mehá (San Vicente de Mehá-Mugardos).
- Pereiruga, (probablemente diminutivo despectivo de Pereira, v. *verrûca* –verruga-, ou *lactûca* –leituga-) NL do Castro da Pereiruga (San Salvador de Pedroso-Narón).

Mesmo poderíamos incluír aquí un exemplo de Pedroso, L do Castro da Ermida (San Salvador de Pedroso-Narón), como xa dixemos, aínda que moitas veces signifique paraxe ou monte de pedras, a falta de estas, ven podería telo mesmo significado que Pereiro, sobre todo se temos en conta que é moi posible que neste caso o topónimo non

13 MONTERO AROSTEGUI, J. “*Historia y Descripción de El Ferrol del Caudillo*”, edición de 1972, pág. 220.

evolucionara polas férreas regras do latín eclesiástico, xa que no lugar de Pedroso, atopábase un dos mosteiros máis importantes de Galicia o Mosteiro de San Salvador de Pedroso, que lle deu nome á actual parroquia.

É evidente que non se trata dunha casualidade, anque ignoramos se este mesmo caso se produce no resto de Galicia, polo que cremos que o topónimo Pereiro/a e as súas variantes (con algunhas reservas) débense considerar coma un topónimo de clara significación arqueolóxica (sinónimo de castro), polo menos na zona NL da provincia da Coruña; pero sen esgota-la posibilidade de que ó tratarse dun lugar de onde se sacan pedras, poría ter unha significación arqueolóxica moito máis ampla a túmulos, o subtraerse as pedras da coiraza (encontrandonos que nalgunhas excavacións existen na coiraza, grandes calvas de pedra), ou como vén sendo habitual arrincando as chantas da cámara; dando tamén a pista para a localización de asentamentos romanos ou medievais.

Non debemos minimiza-la importancia que o presente topónimo, e as súas variantes poden chegar a ter para arqueoloxía galega, xa que atopasen espallados por toda Galicia en máis de 200 lugares habitados, máis outros tantas paraxes e montes.

AGRADECEMENTOS

Especialmente agradécemo-la súa información e axuda desinteresada á familia Bedoya, ó profesor D. Luis Monteagudo (polos seus estudos de toponimia), D. Carlos C. Valle (Director do Museo Provincial de Pontevedra), D. Bieito Pérez Outeiriño (Director do Museo das Peregrinacións), e a todas aquelas persoas que colaboraron no desenvolvemento deste traballo.

*Caldeiro onde se atopou o tesouro.
Foto cedida por D. Bieito Pérez Outeiriño*